

VZTAH PSYCHOANALÝZY A VĚDECKÉ METODY

The relationship between psychoanalysis and the scientific method

Jakub Kuchař

Katedra psychologie FF UK, Praha; CZ

Psychoterapie. 16 (2), 217–226; ISSN 1802-3983

ABSTRAKT:

Psychoanalýza se primárně zabývá zkoumáním jednotlivých případů, v odborné kritické debatě psychoanalytici systematizují své poznatky z psychoanalytických sesí probíhajících několikrát týdně za určitých jasně nadefinovaných podmínek. I přesto se filosof vědy Karl Popper domníval že, freudovská psychoanalýza je nevědecká, poněvadž její poznatky není možné vyvrátit. Vůči tomu se později vymezil další významný filosof vědy, Adolf Grünbaum, podle něhož není možno opomenout fakt, že Freud odstoupil od některých svých původních hypotéz, které se v jeho pozdější klinické praxi nepotvrdily (např. teorie svedení). Podle Grünbauma je klasická psychoanalýza nevědecká spíše kvůli Freudovu předpokladu, že vhléd do nevědomých procesů je nezbytnou podmínkou vyléčení se z neurózy. Mezi post-freudiánskými psychoanalytiky lze najít mnoho různých názorů na otázku epistemologických základů psychoanalýzy. Někteří z nich přirovnávají psychoanalytickou metodu k metodám užívaným v přírodních vědách. Podle některých je možné najít mnoho paralel mezi psychoanalýzou a teorií nelineárních dynamických systémů. Podle jiných se jedná o zvláštní druh hermeneutiky.

Klíčová slova: Psychoanalýza a věda, teoretické základy psychoanalýzy, epistemo-

logie, Karl Popper, falzifikovatelnost, hermeneutika, přírodní vědy

ABSTRACT:

Psychoanalysis is primarily concerned with the study of individual cases; in a professional critical debate, psychoanalysts systematize their findings from psychoanalytic sessions held several times a week under certain clearly defined conditions. Still, the philosopher of science Karl Popper believed that Freudian psychoanalysis was unscientific because its findings could not be refuted. This was later opposed by another prominent philosopher of science, Adolf Grünbaum, who argued that Freud had abandoned some of his original hypotheses, which were not confirmed in his later clinical practice (e.g., the theory of seduction). According to Grünbaum, classical psychoanalysis is unscientific more because of Freud's assumption that insight into unconscious processes is a necessary condition for recovery from neurosis. Among post-Freudian psychoanalysts one can find many different views on the question of the epistemological foundations of psychoanalysis. Some of them compare the psychoanalytic method to the methods used in the natural sciences. According to some, many parallels can be found between psychoanalysis and the theory of nonlinear dynamical systems. According to others, it is a special kind of hermeneutics.

Keywords: Psychoanalysis and science, theoretical foundations of psychoanalysis, epistemology, Karl Popper, falsifiability, hermeneutics, natural sciences

Tento text je upravená kapitola z disertační práce Předeterminovanost v psychoanalytických kazuistikách.

ÚVOD

Psychoanalýza je pavěda, které nemá s exaktním vědeckým myšlením nic společného! S podobnými tezemi se v úvodních ročnících svého studia setká velká část studentů psychologie¹. Je to pravda? Z jakých principů vychází psychoanalytická metoda? Jsou tyto principy podobné „tradiční“ vědecké metodě? Nebo má psychoanalýza spíše blíže k humanitním vědám? Nebo jde úplně o jiný svébytný přístup? V následujícím přehledovém článku se podobným otázkám budu věnovat. Vycházet budu především z nejcitovanějších odborných textů zabývajících se těmito tématy.

1.1. ZKOUMÁNÍ JEDNOTLIVÝCH PŘÍPADŮ

Psychoanalytické myšlení se zaměřuje na co nejpodrobnější „průzkum“ jednoho konkrétního případu (Hinshelwood, 2013). Jde o to, co nejhluběji pochopit souvislosti v psychice daného člověka – jak jeho narcistické problémy souvisí například s nemožností navázat hlubší vztah, jak ho ovlivňují

v pracovním životě, jak souvisí s jeho životní historií a jak se tyto problémy projevují ve vztahu k psychoanalytikovi (přenosu). Tento druh idiografického zkoumání má v něčem blízko ke kvalitativnímu výzkumu nebo k umělecké tvorbě, kde jde o to, co nejpřesněji vystihnout daný idiosynkratický fenomén. Čím lépe se hloubka tohoto fenoménu (včetně jeho kontextu) vylíčí, tím lépe se k němu paradoxně mohou vztáhnout se svými prožitky i ostatní. Podobný princip funguje i v psychoanalýze. Velmi dobře popsaná psychoanalytická kazuistika může zachytit něco, co ve své práci mohou vidět a zažívat i další psychoanalytici.

Zároveň je potřeba dodat, že současná psychoanalýza se nezaměřuje pouze na zkoumání konkrétních případů. Některé její moderní koncepty jsou ovlivněny poznatky z vývojových studií (Stern, 1985) či neurověd² (Solms, 2014). Pravděpodobně není náhodou, že podle amerického vztahového psychoanalytika Lewise Arona spočívá síla psychoanalytického myšlení právě v propojení hermeneutiky s klasickým vědeckým myšlením (Safran, 2009).

1.2. INTERPRETACE ROZHOVORŮ ZA „ZAVŘENÝMI DVEŘMI“

Psychoanalytik vede se svým analyzand-

¹ Paradoxně však například několik z psychoterapeutických přístupů, které vzešly přímo z psychoanalytického myšlení, dnes podle empirických výzkumů patří mezi jedny z neúčinnějších metod pro léčbu poruch osobnosti (Bateman, Fonagy, 2007; Levy et al., 2006).

² Mark Solms, zakladatel dnes stále populárnější neuropsychoanalýzy, se pokouší neurovědeckými poznatky obohatit psychoanalýzu o lepší porozumění neurotických a psychotických poruch, vztahu mezi vědomím a nevědomím, emocionálnímu a afektivnímu prožívání, nebo fungování paměti. Avšak je potřeba dodat, že prolínání psychoanalýzy s neurovědami není všemi psychoanalytiky bezvýhradně přijímané. Nemalá část psychoanalytiků (Blass, Carmeli 2007) se domnívá, že psychoanalýza by se měla „držet svého kopyta“ a pracovat pouze s poznatky a významy vzešlymi přímo z klinické situace.

em za „zavřenými dveřmi“³ 3–5krát týdně rozhovor, který splňuje určité náležitosti a je omezen určitými pevnými pravidly (psychoanalytický „frame“). Během této práce dochází k sledování zákonitostí lidské mysli a psychoanalytického procesu. Znalost vzniklou z tohoto pozorování psychoanalytik následně systematizuje v rámci odborné diskuze do určitých psychoanalytických teorií. Svou reflexi vzniklou v důsledku psychoanalytické situace následně může prezentovat ostatním psychoanalytikům, psychoterapeutům a jiným odborníkům například ve formě textu nebo konferenčního příspěvku. Některé z těchto osob mohou mít zkušenost s vlastní prací s psychoanalytickými pacienty, některé ne. Tímto způsobem se pohled daného psychoanalytika setkává s pohledem jiných osob, které na jeho text či konferenční příspěvek mohou určitým způsobem reagovat. Během této veřejné debaty se vykreslují a selektují teorie, které jsou považovány za pravdivé nebo v praxi užitečné. Některé teorie jsou považovány za všeobecně přijímané prakticky všemi psychoanalytiky (existence ne-

vědomí, existence obranných mechanismů), některé jsou sdíleny jen určitou skupinou psychoanalytiků sdružujících se v rámci určité školy (např. pro lacanovské psychoanalytiky je jednou ze základních premis předpoklad, že nevědomí je strukturované jako řeč).

Oproti filosofům pšícím o lidské přirozenosti mají psychoanalytičtí autoři většinou praktickou konkrétní zkušenost s množstvím pacientů, se kterými dlouhodobě několikrát týdně pracovali, a zážitek z vlastní psychoanalýzy (povinná součást psychoanalytického vzdělání). Intenzivní dlouhodobá klinická práce s rozličnými jedinci a její kritická reflexe s kolegy podle mě vede k tomu, že psychoanalytické vhledy do lidské duše jsou více ukotveny v realitě, na místo toho, aby vycházely z relativně abstraktních intelektuálních ideí, které se daný autor pokouší napasovat na celé lidské pokolení (jak to v některých případech vnímám u filosofů pšících o lidské přirozenosti).

Co se týče jiných psychoterapeutických směrů (která jsou založena na nestrukturovaném rozhovoru a jejichž rámec je podobný tomu psychoanalytickému), tak se domnívám, že psychoanalytické myšlení se s jejich poznatky může prolínat. Nicméně určité klinické fenomény, jež psychoanalýza popisuje, se podle mého názoru při nižší frekvenci setkávání nedostanou na povrch.

1.3. VZTAH K VĚDECKÉ METODĚ

Důležitou otázkou je, jaký je vztah psychoanalytické metody k metodě vědecké. Mimo psychoanalytické kruhy (například v současné filosofii vědy) psychoanalýza většinou není považována za vědeckou

³ Někdo se může zeptat, proč není možné, aby se psychoanalýza daného člověka účastnil i další psychoanalytik. Ať už přímo v místnosti, nebo například za pomoci jednostranně průhledného skla. Nebo zda by například nebylo možné psychoanalytické sese nějakým způsobem nahrávat. V současném psychoanalytickém mainstreamu převládá názor, že pokud analyzand o sledování/nahrávání ví, tak to danou psychoanalytickou sesi výrazně ovlivní a analyzand se například neotevře emočně tak moc, jak by se jinak mohl otevřít. A sledování/nahrávání bez toho, aby o tom analyzand věděl, se z pochopitelných důvodů považuje za neetické. Nicméně je potřeba také dodat, že existují některé specializované psychoterapeutické přístupy odvozené z psychoanalytické teorie (např. Transference-focused therapy), které v rámci supervizí s nahráváním psychoterapeutických setkání systematicky pracují.

metodu (Grünbaum, 1985; Popper, 2014). V psychoanalytických kruzích jsou názory různé. Freud sice psychoanalýzu považoval za specifický druh vědy zkoumající lidskou mysl, jež vychází z biologických a evolučních předpokladů (Wallerstein, 2009). V současné době mají psychoanalytici na tuto otázku rozdílné názory. Někteří prosazují názor, že psychoanalýza není klasická věda, ale má blíže spíše k hermeneutice (Cohler & Galatzer-Levy, 2007), jiní se naopak snaží pojímat psychoanalýzu jako svého druhu vědeckou disciplínu (Wallerstein, 2009).

1.3.1. Pohled na vědeckost psychoanalýzy ve filosofických kruzích

Mimo psychoanalytické kruhy je velmi známá Popperova (1997) kritika psychoanalýzy. Ten se domníval, že freudiánská psychoanalýza stejně jako astrologie nebo marxismus není falsifikovatelná – tj. její teorie nelze vyvrátit. Tím pádem nesplňuje základní podmínku vědecké disciplíny. Tuto Popperovu kritiku paradoxně napadl další z kritiků psychoanalýzy analytický filosof a odborník na filosofii vědy Adolf Grünbaum. Podle tohoto autora je například Freudova teorie, že paranoia je důsledek vytěsněné homosexuality, falzifikovatelná. Ve společnostech, kde se snížil negativní postoj vůči homosexualitě, by tím pádem měla klesnout i míra paranoie. Pokud se tak nestane, tak je teorie vyvrácena. Freud sám byl schopen se některých svých teorií vzdát. Na základě „důkazního materiálu“ (na který narážel v důsledku své rostoucí klinické zkušenosti) byl například také schopen odstoupit od teorie svedení, podle které byli všichni psychicky traumatizováni

jedinci během svého dětství reálně sexuálně zneužiti.

Grünbaum (1985), který byl s reálnou podobou psychoanalytického klinického myšlení podle mého názoru obeznámen mnohem lépe než Popper, ve své knize *The Foundations of Psychoanalysis* kritizuje freudiánskou psychoanalýzu z jiného důvodu. Podle něj není možné vyvozovat žádné závěry z pozorování v klinické situaci (na čemž je, jak jsem již na začátku tohoto článku popisoval, psychoanalýza založena). Podobné pozorování dle Grünbauma je nevyhnutelně kontaminované sugescí a tudíž jeho poznatky není možné považovat za objektivní⁴. I Grünbaum však přiznává, že určitou mírou sugescie (během které výzkumník nevědomě ovlivňuje participanta) je zatíženo nemalé množství (nejen) psychologických výzkumných poznatků, jež jsou běžně považovány za vědecké⁵.

Otázkou je, zda sugescie v psychoanalýze je kvalitativně natolik odlišná, abychom mohli poznatky vzešlé z psychoanalýzy považovat jednoznačně za nevědecké a některé jiné tradičnější akademické poznatky vzešlé z výzkumu za vědecké. Já osobně si tím nejsem zcela jist.

⁴ Na určitou logickou inkonzistenci Grünbaumova myšlení výborně upozorňuje Charles Hanly (1988). Když to Grünbaumovi přijde vhod, tak v rámci kritiky Popperova pohledu na psychoanalytickou metodu klinická pozorování považuje dostatečná pro vyvrácení psychoanalytických hypotéz. Zároveň však v další části knihy v rámci své vlastní kritiky psychoanalýzy klinická pozorování paradoxně nepovažuje za dostatečná pro formování psychoanalytických poznatků.

⁵ Jedním z možných způsobů, jak ve výzkumu eliminovat faktor sugescie, je využívání dvojité zaslepených studií, během kterých například výzkumník ani sám neví, zda participantovi podává placebo, nebo účinnou látku. Nicméně obdobnou metodologií je možné uplatnit pouze v některých situacích.

Grünbaum se zároveň vymezuje vůči těmto údajným Freudovým předpokladům:

- Pouze psychoanalytická metoda může vnést vhled do analyzandových nevědomých patogenních přesvědčení.
- Analyzandův správný vhled do jeho patogenních přesvědčení je nezbytnou podmínkou pro dlouhodobé vyléčení analyzandovy neurózy.

Tyto teze jsou podle tohoto autora neudržitelné. Už jenom díky tomu, že u duševních onemocnění můžeme v klinické praxi nezdědka narazit na spontánní remisi (nebo faktu, že i jiné terapeutické směry, jež se neorientují na vhled, mají kurativní charakter).

1.3.2. Pohled na vědeckost psychoanalýzy uvnitř psychoanalytických kruhů

Jak jsem již zmínil, Freud považoval psychoanalýzu za vědu. Podobný pohled měl i známý newyorský egopsycholog a bývalý prezident New York Psychoanalytic Institute Charles Brenner. Podle něj je psychoanalýze i vědě společný *skepticismus*. Věda by podle Brennera neměla být dogmaticky definována tím, čím přesně by se měla zabývat či jak by měla vypadat její metoda. Podle tohoto autora je založena spíše na určitém skeptickém přístupu, který je možné zaměřit i na lidskou mysl. Nevědomé psychologické faktory ovlivňují psychoanalytika i vědce. Psychoanalytická metoda zkoumání lidské mysli se tedy podle něj může řadit mezi vědecké metody (Brenner, 1968).

To, že psychoanalýza je věda (nebo se k ní blíží), si též myslí Robert Wallestein, bývalý prezident International Psychoanalytic Association. Podle Wallersteina (1986, 2006, 2009) může být považována

za svého druhu vědeckou disciplínu, poněvadž se snaží pomocí určité metodologie založené na *systematickém pozorování* v klinické situaci vysvětlit lidské chování a duševní procesy. Zároveň tímto způsobem už přinesla nemalou řadu poznatků o struktuře mysli, organizaci duševních chorob a procesech psychické změny. Tento autor nicméně též přiznává, že klasický systematický kvantitativní či kvalitativní psychoanalytický výzkum historicky neměl v psychoanalytické komunitě dobrou pozici. Podle něj by psychoanalýza ve svém dalším budoucím vývoji mohla být těmito přístupy obohacena. *Kvalitativní výzkum* může být dle něj užitečný v systematickém zkoumání subjektivních zkušeností analyzandů i psychoanalytiků, které není možné zkoumat běžným psychoanalytickým způsobem v průběhu analytické sezení (např. reflektování psychoanalytické zkušenosti několik let po skončení psychoanalýzy nebo zachycení analyzandova prožívání psychoanalytické procesy v době, kdy je psychoanalytik například na dovolené). Poznátka z *kvantitativního výzkumu* jsou oproti poznatkům z kvalitativního výzkumu sice vzdáleny prožívané zkušenosti psychoanalytiků i jejich analyzandů, nicméně tato vědecká metoda může psychoanalýzu zase obohatit svým potvrzením (či vyvrácením) léčebného efektu psychoanalýzy (a tomu, zda tento efekt souvisí s osobností analyzanda, určitým psychoanalytickým přístupem či různými dalšími proměnnými, jež jsou součástí psychoanalytického procesu).

Americký psychoanalytik Rober Caper napsal v roce 2013 knihu s názvem *Building Out Into the Dark: Theory and Observation in Science and Psychoanalysis* zabývající se též (ne)vědeckostí psychoanalytické

metody. Podle Capera (2013) psychoanalýza i věda formulují teorie a hypotézy, obě používají určitá kritéria k testování důkazu hypotéz. V psychoanalýze stejně jako v přírodních vědách jsou za platné uznány jen ty poznatky, které jsou v souladu s empirickými důkazy. Tam, kde věda používá kontrolované experimenty, psychoanalýza používá přirozené pozorování, tam, kde věda používá statistickou analýzu, psychoanalýza v praxi podle Capera využívá intuitivní heuristické myšlení.

Caper nakonec shrnuje, že „psychoanalýza nikdy nebude experimentální vědou. Ale jedná se o pokus vytvořit metodu pozorování, která nám umožňuje vidět věci tak, jak bychom je jinak nemohli vidět. V tomto smyslu má v sobě ducha experimentální vědy“ (Caper, 2013, str. 4)

Pojetí psychoanalýzy jako humanitní vědy obhajují v textu *What Kind of Science Is Psychoanalysis* Bertram Cohler s Galatzerem-Levym (2007). V textu se vymezují vůči pozitivistickému pojetí psychoanalýzy, které podle nich vede k redukcionismu. Osobní významy objevené v psychoanalytické situaci podle nich nejsou exaktní jasně vymezená fakta, nelze je přímo pozorovat a ani kvantifikovat. Naopak podobný přístup vede ke vzdalování se subjektivní zkušenosti, jež by podle těchto autorů měla být hlavním předmětem psychoanalytického zkoumání. Dochází k následujícímu tvrzení: „Jaký druh vědy představuje psychoanalýza? Je to humanitní věda, která studuje významy self a ostatních tak, jak se vynořují ve vztahu mezi psychoanalytikem a analyzandem, v rámci něhož se pokouší o konstrukci životní historie (nebo osobního narativu), v konečném důsledku by to mělo vést k posílení pocitu

pohody a životní spokojenosti oproti narativu, který měl analyzand před začátkem psychoanalýzy.“ (str. 573)

Izraelsko-švýcarský filosof a psychoanalytik Carlo Strenger v roce 1991 napsal dodnes velmi citovanou knihu *Between Hermeneutics and Science: An Essay on the Epistemology of Psychoanalysis*, ve které, jak už z názvu vyplývá, se zabývá epistemologickou podstatou psychoanalytické metody. Nachází určitou pozici mezi hermeneutickým pohledem, podle kterého je jediným kritériem psychoanalýzy vnitřní koherence narativu psychoanalytických analyzandů, a klasickou vědeckou metodou. Dochází k tomu, že při tvorbě psychoanalytických teorií by měla být určující kromě vnitřní koherence výkladu i ona „vnější koherence“. Pokud se například zjistí, že nějaká vnitřně koherentní teorie vzniklá během psychoanalytické praxe neodpovídá současnému (vědeckému) poznání (například když se mnozí nekleinianiští psychoanalytici domnívali, že dítě v raném věku žije čistě v primárním narcismu bez jakékoliv vlastní subjektivity, což ve svých výzkumech *infant observation* v podstatě vyvrátil psychoanalytik a výzkumník Daniel Stern (1985)), měl by tento výklad být zavržen, i když je v rámci hermeneutiky psychoanalytické situace koherentní.

Kanadský filosof a psychoanalytik Charles Hanly (1990) se ve svém textu *The Concept of Truth in Psychoanalysis* zamýšlí nad tím, zda je v psychoanalýze pravda pojímána spíše jako koherence, nebo korespondence a uvažuje nad tím, které z těchto pojetí pravdy je pro psychoanalýzu vhodnější. Korespondenční pojetí pravdy popisuje pravdu jako soulad mezi objektem a jeho popisem. Předpokládá, že lidská mysl je za normálních podmínek schopná pomocí observace získat

a utřídit informace o objektech ve vnějším světě, přičemž takto získané informace mohou být použity k testování určitých teorií. Tento pohled na pravdu je hojně využíván v přírodních vědách.

Oproti tomu teorie koherentní teorie pravdy se zaměřuje na soudržnost mezi tvrzeními, nikoli na to, zda jsou v souladu s něčím, co nazýváme „objektivní realita“. Podle této teorie jsou pravdivá tvrzení, která jsou v souladu s ostatními (pravdivými) tvrzeními v daném systému.

Freud podle Hanlyho převážně zastával korespondenční teorii pravdy, i když v některých jeho dílech je možné dohledat i argumentaci koherencí. Různé post-freudiánské větve psychoanalýzy kladou důraz na rozdílné teorie pravdy, například ve vztahové psychoanalýze je vzhledem k častému odkazování se na sociální konstruktivismus a důrazu na společné spoluvytváření psychoanalytické situace (Mitchell, 2009) patrný příklon ke koherentní teorii pravdy.

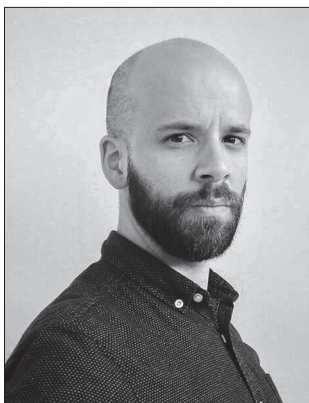
Hanly dále rozebírá, které z těchto pojetí pravdy je vhodnější pro psychoanalýzu, a dochází k názoru, že korespondenční. V průběhu psychoanalýzy musíme předpokládat, že existuje nějaká osobní analyzandova historická „korespondenční“ pravda, ke které se pomocí psychoanalytické techniky chceme přiblížit⁶. Aplikace koherenční

⁶ Hanly sugestivně naznačuje, co je korespondenční pravda a oddanost k ní, na životě Galilea Galilei a jeho „Eppur si muove“. Galileo (sic sám silně věřící katolík) na svou dobu velmi odvážně tvrdil, že dostupné výsledky systematického pozorování korespondují s tezí, že slunce je ve středu naší soustavy. Tento pohled však nebyl koherentní s tehdejší katolickým výkladem bible, podle kterého byla země středem vesmíru. To vedlo ke konfliktu, na základě kterého byl Galileo do konce života umístěn do domácího vězení a bylo mu zakázáno na toto téma publikovat.

teorie pravdy do klinické psychoanalýzy obsahuje podle něj vnitřní rozpory, například je podle ní možné, aby existovaly dvě na sobě nezávislé pravdy – dva psychoanalytici by mohli vnímat jednoho konkrétního analyzanda pomocí rozdílných vzájemně vylučujících se teorií a oba by měli pravdu. Hanly jako proponent filosofické pozice kritického realismu⁷ netvrdí, že je možné dosáhnout jedné „správné“ pravdy, psychoanalytici by se však v průběhu psychoanalytického procesu měli této pravdě alespoň pokoušet přibližovat a postupně ji ideálně upřesňovat (Hanly & Hanly, 2001). Pokud by daní dva psychoanalytici nekriticky přijali koherentní teorii pravdy, tak by jakákoliv další diskuze mezi nimi (v rámci supervize nebo intervize), ve které by na základě dalších informací mohly některou ze svých hypotéz vyvrátit (tj. falzifikovat), ztrácela smysl. A zároveň by se tím psychoanalýza vzdalovala od vědeckého ideálu a šla k bezbřehému pluralismu, ve kterém mají všichni svou soukromou pravdu, jež je zcela nezávislá na externí realitě. Podle Hanlyho není náhodou, že argumentace založená na teorii koherence bývá využívána jako obrana před kritikou.

Zajímavým způsobem vědecké myšlení s hermeneutikou propojuje americký psychoanalytik Stephen Seligman (2005). Ten tvrdí, že jako „metarámec“ pro psychoanalytické klinické myšlení by měla být využívána *teorie nelineárních dynamických systémů*. Tato vědecká teorie popisuje velmi komplexní živé systémy, například počasí nebo vývoj populace určitých živočišných

⁷ Kritický realismus je filozofický směr, který předpokládá existenci nezávislých objektů a procesů ve světě a zároveň zdůrazňuje omezenost a závislost našeho poznání na kontextu a metodách výzkumu.

**Jakub
Kuchař**

Působí jako odborný asistent na Katedře psychologie FF UK v Praze a jako psycholog v Denním sanatoriu Horní Palata. Absolvoval výcvik v psychoanalytické terapii v České psychoanalytické společnosti. Spoluzaložil a vedl online časopis *Psychoanalýza dnes*.

druhů, a je tedy využívána ve vědách jako je meteorologie či biologie. Podle Seligmana by ji bylo možné aplikovat i na psychoanalýzu a tím najít důležitý průnik mezi současným vědeckým myšlením a důrazem na složitost, komplexnost a mnohvrstevnatost psychoanalytické situace. Tvrdí, že „... psychoanalytici mohou psychoanalytické myšlení více propojit s přírodními vědami bez toho, aby podleli pozitivistickému redukcionismu. Nelineární systémy nabízejí perspektivu podporovanou vědami, které dávají do souladu současnou konstruktivisticko-intersubjektivní perspektivu, jež klade důraz na proměňující se a dynamickou přirozenost reality a pravdy. Hlavně v psychoanalytické situaci.“ (str. 291)

Tento autor se domnívá, že jeden z projevů pozitivistického redukcionismu je i to, že na psychoanalytických konferencích a v odborných článcích je podle něj psychoanalytické dění v rámci daného konkrétního případu často redukováno na jeden důležitý

faktor v životě analyzanda (místo toho, aby zde byla snaha co nejlépe zachytit, co všechno se děje v mysli analyzanda a celé psychoanalytické situaci).

Podle Seligmana elementy zdůrazňující komplexitu nebyly v psychoanalytické literatuře nikdy zcela ignorovány. V moderních relačních a intersubjektivních psychoanalytických přístupech je však možné se s podobnými nelineárními kvalitami setkat mnohem častěji. Jsou v nich považovány spíše za přednost než problém: „S intersubjektivním-relačním vývojem psychoanalytické teorie byly zdůrazněny rozdílné dimenze psychoanalytického pole, mezi nimi ambivalence, komplexita, epistemologická nejistota, multiperspektivismus a zájem o spolukonstruování a vývoj psychoanalytického procesu. Ačkoliv tyto kvality nebyly v předchozí psychoanalytické literatuře ignorovány, jsou zde považovány za ctnosti spíše než za politováníhodné překážky nebo (hůře) důsledky narušeného myšlení, špatné techniky či psychoanalytických osobních problémů. Místo toho, aby byly marginalizovány, se nyní staly základem klinického teoretizování.“ (Str. 316)

Seligman v tomto textu několikrát explicitně zmiňuje i původní Freudův koncept předeterminovanosti⁸, jež podle něj podobné charakteristiky velmi dobře popisuje: „Celkově nová klinická pozorování ovlivněná těmito vlivy vedla k dalšímu rozšíření pohledu, jež byl v historii psychoanalýzy

⁸ Psychoanalytický koncept zdůrazňující komplexitu a mnohvrstevnatost lidské mysli. Původně se jednalo o Freudovu tezi, že ke vzniku daného manifestního snového obsahu přispívá mnoho latentních nevědomých obsahů, jež všechny nikdy už z principu nemůžeme rozpoznat. Později byl tento princip zobečnen na všechny psychické fenomény a celou psychoanalytickou situaci.

převážně pouze implicitní, podle kterého je klinický psychoanalytický vztah obousměrný dvousobnostní systém předeterminovaný charakteristikami jak analyzanda, tak analytika.“ (Str. 316)

1.4. TENZE MEZI POZITIVISTICKÝM A SOCIÁLNĚ- KONSTRUKTIVISTICKÝM PŘÍSTUPEM K PSYCHOANALÝZE

Jak už je pravděpodobně zřejmé z předchozího textu, v současné psychoanalýze vládne silná tenze mezi přístupem, který by bylo možné nazvat jako pozitivisticky orientovaný, a přístupem, který by bylo možné označit jako sociálně-konstruktivistický (Hoffman, 1991). Jde o otázku, zda klinická psychoanalýza je disciplína, ve které psychoanalytik pomocí exaktně definovaných postupů nezaujatě pozoruje intrapsychická „objektivní“ psychická fakta, nebo zda je všechn význam, který vzniká v psychoanalytické situaci, vždy nevyhnutelně spoluvytvářen oběma účastníky a o ničem jako nezávislém subjektu s vlastním izolovaným prožíváním nemůžeme nikdy hovořit. Důležité je dodat, že (alespoň podle mě) se ve většině případů nejedná o dichotomní vzájemně vylučující se kategorie, ale spíše o určité kontinuum. Nicméně různí autoři zdůrazňují různé části tohoto spektra. Předpoklady o epistemologickém rozměru psychoanalytické situace samozřejmě nevyhnutelně ovlivňují i její klinickou praxi. Psychoanalytik předpokládající, že jeho znalost o pacientovi je v podstatě objektivní, může například v rámci protipřenosové dynamiky sklouzávat k odehrávání autoritativních objektních vztahů, které mohou být součástí osobní historie některých analyzandů. Na druhou

stranu analytik, který bude vycházet více ze sociálně-konstruktivistických předpokladů, může v rámci protipřenosu zase mít například tendence sklouzávat k masochistickému sebeobviňování za analyzandovo psychické utrpení, ke kterému psychoanalytik může přispívat (tj. může mít pocit, že toto utrpení spoluvytváří například svou „neschopností“ psychoanalytický proces posunout dále).

ZÁVĚR

Vztah mezi psychoanalýzou a vědeckou metodou a s tím spjaté epistemologické základy psychoanalytického myšlení jsou doopravdy velmi složitá a komplexní témata, jež jsou již mnoho desetiletí předmětem diskuse jak ve filosofii vědy, tak mezi psychoanalytiky. Odpovědi na obdobné otázky není málo, některé z nich jsem se v tomto textu pokusil ve zkratce nastínit. Nemalá skupina psychoanalytiků považuje psychoanalýzou za druh „tradiční“ vědy, jejíž metoda umožňuje lepší porozumění lidské mysli (jež je do určité míry možné i zobecnit mimo rámec psychoanalytické situace). Nicméně, na druhé straně stojí psychoanalytici, kteří tvrdí, že psychoanalýza je spíše druh hermeneutiky (a pozitivistický vědecký přístup pro její praxi svými zobecňujícím a reduktivním tendencemi může být spíše ohrožující).

Dle mého názoru se nejedná pouze o abstraktní intelektuální debatu, ale o něco, co (implicitně) ovlivňuje psychoanalytickou praxi každého psychoanalytika. Zároveň odpovědi na podobné diskuze mohou výrazně ovlivnit další vývoj psychoanalytického myšlení a ovlivnit postavení psychoanalýzy (nejen) v akademickém prostředí. A proto si myslím, že má cenu se podobnými otázkami zabývat.

LITERATURA

- Bateman, A., & Fonagy, P. (2009). Randomized controlled trial of outpatient mentalization-based treatment versus structured clinical management for borderline personality disorder. *American Journal of Psychiatry*, 166(12), 1355–1364.
- Blass, R. B., & Carmeli, Z. V. I. (2007). The case against neuropsychoanalysis: On fallacies underlying psychoanalysis' latest scientific trend and its negative impact on psychoanalytic discourse. *The International Journal of Psychoanalysis*, 88(1), 19–40.
- Brenner, C. (1968). Psychoanalysis and Science. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 16(4), 675–696.
- Caper, R. (2013). *Building Out into the Dark: Theory and Observation in Science and Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Cohler, B. J., & Galatzer-Levy, R. (2007). What Kind of Science Is Psychoanalysis?. *Psychoanalytic Inquiry*, 27(5), 547–582.
- Freud, S. (1964). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXIII (1937–1939)*: London: The Hogarth Press
- Grunbaum, A. (1985). *The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique*. Berkeley: Univ of California Press.
- Hanly, C. (1988). *The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique: By Adolf Grünbaum*. Berkeley: Univ. Calif. Press, 1984, 310 pp., \$16.95. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 36, 521–528.
- Hanly, C. (1990). The Concept of Truth in Psychoanalysis. *International Journal of Psycho-Analysis*, 71(3), 375–383.
- Hanly, C., & Hanly, M. A. (2001). Critical Realism: Distinguishing the Psychological Subjectivity of the Analyst From Epistemological Subjectivism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 49(2), 515–532.
- Hinshelwood, R. D. (2013). *Research on the Couch: Single-case Studies, Subjectivity and Psychoanalytic Knowledge*. London: Routledge.
- Hoffman, I. Z. (1991). Discussion: Toward a Social-constructivist View of the Psychoanalytic Situation. *Psychoanalytic Dialogues*, 1(1), 74–105.
- Levy, K. N., Meehan, K. B., Kelly, K. M., Reynoso, J. S., Weber, M., Clarkin, J. F., & Kernberg, O. F. (2006). Change in attachment patterns and reflective function in a randomized control trial of transference-focused psychotherapy for borderline personality disorder. *Journal of consulting and clinical psychology*, 74(6), 1027.
- Mitchell, S. A. (2009). *Relational Concepts in Psychoanalysis*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Popper, K. (2014). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge.
- Safran, J. D. (2009). Interview with Lewis Aron. *Psychoanalytic Psychology*, 26(2), 99.
- Seligman, S. (2005). Dynamic Systems Theories as a Metaframework for Psychoanalysis. *Psychoanalytic Dialogues*, 15(2), 285–319.
- Solms, M. (2014). *Možek a vnitřní svět: úvod do neurovědy subjektivní zkušenosti*. Praha: Portál.
- Stern, D. (1985). *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. London: Routledge.
- Strenger, C. (1989). The Classic and the Romantic Vision in Psychoanalysis. *International Journal of Psycho-Analysis*, 70, 593–610.
- Wallerstein, R. (1986). Psychoanalysis as a Science: A Response to the New Challenges. *The Psychoanalytic Quarterly*, 55(3), 414–451.
- Wallerstein, R. (2006). The relevance of Freud's psychoanalysis in the 21st century: Its science and its research. *Psychoanalytic Psychology*, 23(2), 302–326.
- Wallerstein, R. (2009). What kind of research in psychoanalytic science? *The International Journal of Psychoanalysis*, 90(1), 109–133.

Došel do redakce 5. 1. 2023, v revidované verzi 17. 3. 2023. K publikaci přijat 24. 3. 2023.